

Світлана ЗВЕРЄВА (Глазго)
ОМЕЛЯН ВІТОШИНСЬКИЙ
(1869 — після 1929)

Омелян Михайлович Вітошинський — видатний церковно-музичний діяч, публіцист, етнограф і духовний композитор останніх передреволюційних десятиліть. Проте з його біографії відомо поки що небагато.

Вітошинський народився 21 серпня 1869 року в сім'ї священика, отримав освіту в Холмському духовному училищі, Холмській духовній семінарії (1885–1891), Московській духовній академії (1891–1895) та Харківському університеті. Від 1898 до 1914 року Омелян Михайлович служив викладачем російської мови в 3-й Варшавській чоловічій гімназії. Ще у варшавський період життя він отримав музичну освіту, вивчаючи передовсім теорію музики та композицію у викладачів Варшавської консерваторії.

У 1898–1914 роках, будучи одним із засновників Російського хорового товариства у Варшаві, Вітошинський брав участь у діяльності цієї організації. У 1906–1912 роках він виступав організатором духовних концертів у Холмі, присвячених місцевій церковно-півничій традиції; у 1912 і 1913 — двох з'їздів народних хорів на Холмщині, на яких керував зведеним сільським хором.

Проте діяльність Вітошинського виходила далеко за межі України та Польщі: він проявив себе як активний учасник хорового руху в Росії в передреволюційні роки. Прекрасно освічена й енергійна людина, сповнена новими ідеями в царині народно-співочого й церковного мистецтва та освіти, Омелян Михайлович, починаючи від 1908 року, був учасником п'яти регентських з'їздів у Москві та Петербурзі. На п'ятому, останньому передвоєнному з'їзді 1914 року Вітошинський був головою. Блискучий публіцист і оратор, він ратував за насущні проблеми хорової та півничої справи загалом і церковно-півничої зокрема: турбувався про найширший розвиток музичної освіти в усій країні, включно з найнижчими верствами, дбав про відкриття півничих училищ у найбільших містах Росії, а також у Києві. Вітошинський намагався надати регентським з'їздам впливового характеру та винести їхні рішення на обговорення церковних і світських законодавчих інстанцій.

У 1915 році, під час евакуації із зони воєнних дій, Омелян Михайлович переїхав до Москви, де також розгорнув активну діяльність. Зокрема, 1915 року в Москві під його керівництвом було створено «Това-

риство поширення хорового церковного та світського співу», яке висувало ідеї відкриття регентських училищ та курсів, організації світських і церковних хорів, типографій, нотодрукарень, влаштування концертів, лекцій, видання друкованих праць. Цікавим є нездійснений почин Вітошинського щодо створення біографічного та автобіографічного словників російських духовної музики авторів.

Поза сумнівом, діяльність Вітошинського та його ідеї набули широкої підтримки, оскільки 1917 року його обрали членом Помісного Собору Російської Православної Церкви від мирян Холмської єпархії і він очолив соборний підвідділ церковного співу. Саме Вітошинський узяв на себе основну працю з укладання проєкту резолюцій Помісного Собору в цій галузі.

Згідно з розробленим проєктом, Вітошинський ратував за створення централізованої, збудованої за єрархічним принципом системи управління церковно-півчою справою в країні. В основі проєкту резолюцій відобразилися також ідеї Омеляна Михайловича про поширення музичної освіти, організацію музичних товариств. Проте розроблений під керівництвом Вітошинського «Проєкт резолюцій з церковного співу» так і не дочекався соборного обговорення: восени 1918 року більшовики розігнали Помісний Собор. Цей важливий документ довгі роки зберігався в архіві, і його було опубліковано лише в 2002 році.

Погляди Вітошинського на духовно-музичну творчість не були однаковими в різні періоди його життя. У своїх виступах кінця 1890-х — початку 1900-х років він декларував ідеї вільного розвитку церковного співу, визначеного художнім натхненням. З цього приводу Омелян Михайлович дискутував із членами московської ради при Синодальному училищі церковного співу, яких критикував за прихильність до розспівів церковного обіходу та «консервативний», обмежувальний для свободи автора, строгий підхід до вибору засобів їх обробки. Схожим поглядам відповідають написані з великим пафосом вільні духовно-музичні твори Вітошинського, витримані в узагальнено-еклектичному стилі, у якому відчувається вплив духовної музики як московської, так і петербурзької гілок Нового напрямку. Автор тяжіє до трактування хору як симфонічного оркестру, розраховуючи на використання його музики великими, технічно просунутими хорами, часто використовує крайні регістри хорового діапазону, різкі динамічні контрасти й зміни темпів. Більш цілісними й художньо переконливими виглядають зроблені Вітошинським обробки українських церковних розспівів, у яких він показує тонке проникнення в стиль рідної йому місцевої півчої традиції, збирачем і знавцем якої був. Загалом, нечисленні духовно-музичні проби Вітошинського втілюють ідеї Нового напрямку на українсько-руському церковно-півчому ґрунті.

До часу Помісного Собору погляди Вітошинського стають поміркованішими: він виявляє себе прибічником осмогласся та обіходних розспівів як основ церковної музики, проте сам відходить у цей час від духовно-музичної творчости.

Омелян Михайлович також робив спроби писати світську музику й аранжувати народні пісні. Будучи великим патріотом Холмщини, він немало попрацював над збиранням та обробкою не тільки місцевих церковних напівів, але й світського музичного фольклору. До його неопублікованої і, очевидно, втраченої спадщини належать «32 українські народні пісні Холмщини в чотирьохголосій гармонізації» та «Українське народне весілля на Холмщині, повний обряд, 50 номерів», представлені близько 1915 року до Відділу етнографії Імператорського Російського географічного товариства.

Від початку 1920-х років Вітошинський проживав у Києві: до 1924 року викладав у Трудовій школі; з 1924 року був безробітним і дуже бідував. У 1925–1929 роках був членом секції духовних композиторів Драмосоюзу.

У цей важкий час Омелян Михайлович не зрадив своїм дореволюційним уподобанням: робив безуспішні спроби організувати представництво секції духовних композиторів Драмосоюзу в Києві, збирав матеріали для збірника, присвяченого пам'яті Олександра Андрійовича Архангельського (1864–1924), з яким був у дуже дружніх стосунках (недаремно наприкінці 1920-х років Вітошинського відвідала вдова О. А. Архангельського П. А. Архангельська).

Як завершилися дні цього незаслужено забутого музичного діяча, який так багато працював для користи суспільства, залишається невідомим. Омелян Михайлович був людиною не тільки діяльною, але глибоко церковною та безкомпромісною. Небагатьом подібним йому людям вдалося в цей час уникнути виселення, таборів чи страти.

Хочеться вірити, що дослідникам вдасться віднайти ще багато матеріалів про Омеляна Михайловича Вітошинського, який заслуговує на збереження доброї пам'яті про нього в нащадків.

Музично-критичні праці Омеляна Вітошинського

Русские духовные композиторы перед судом цензуры // *Московские ведомости* (1902) №№ 79, 80; *РМГ* (1902) № 14, кол. 432–433 (скороч.); *Русская духовная музыка в документах и материалах*, т. 3. Москва 2002, с. 484–488 (скороч.).

Хор г. Калишевского в Киеве // *Музыка и пение* (1902) № 1, 2.

Ответ священнику Лисицыну // *Музыка и пение* (1903) № 7.

- Критический отзыв о. Лисицына о моих духовно-музыкальных произведениях // *Музыка и пение* (1905) № 5.
- Женщины в церковных хорах // *Музыкальный труженик* (1906/07) № 18, с. 6–11.
- Церковные народные хоры и их благотворное влияние // *Народное образование* (1907/4) 515–518 (під ініціалами Е. В.).
- Духовенство и церковная музыка // *Хоровое и регентское дело* (1909/4) 102–105 (під псевдонімом Е. Вишин.).
- Народно-церковный напев Холмской Руси // *Богословский вестник* (1910) № 7/8, с. 482–492 (з нотами).
- О церковности духовно-музыкальных сочинений. (По поводу статьи А. В. Никольского) // *Хоровое и регентское дело* (1910/2) 25–30; *Русская духовная музыка в документах и материалах*, т. 3, с. 570–573.
- Съезды хоровых деятелей // *Хоровое и регентское дело* (1910/11) 265–270.
- Как организовать IV съезд хоровых деятелей? // *Хоровое и регентское дело* (1911/1) 1–7.
- Открытое письмо русским духовным композиторам // *Хоровое и регентское дело* (1911/8) 174–177.
- Отмена VI Всероссийского съезда хоровых деятелей в 1915 году // *Хоровое и регентское дело* (1915/1) 1–2.
- Отчет Исполнительной комиссии постановлений V Всероссийского съезда хоровых деятелей // *Хоровое и регентское дело* (1915/11) 193–203.
- Указатель именной и предметный к труду А. В. Горского и К. И. Невоструева «Описание славянских рукописей Московской Синодальной библиотеки». Варшава 1915 (репринтне вид.: Wiesbaden: Otto Harrassowitz 1964 [= *Monumenta linguae slavicae dialecti veteris*, 6]).
- Селянські оповідання про Холмське «возсоединеніє» (1866–1875) // *За сто літ: Матеріали з громадського літературного життя України XIX — 1-ї половини XX ст.* / під ред. Грушевського, кн. 1. Київ 1927.

Духовно-музичні твори та переклади Омеляна Вітошинського

- Святий Боже, ор. 1.* Санкт-Петербург: П. Селивестров (ценз. 1900).
- Сподоби, Господи, в вечер сей. Западно-руського напева, ор. 1.* Москва: П. Юргенсон (ценз. 18 декабря 1903).
- Херувимская песнь, № 1, ор. 4.* Москва: П. Юргенсон (ценз. 17 июля 1903).
- Блажен муж, ор. 5.* Москва: П. Юргенсон (ценз. 18 декабря 1903).
- Богородице, Дево, радуйся.* Санкт-Петербург: П. Селивестров (ценз. 28 мая 1904).

Господи, воззвах, глас 1-й.

Господи, воззвах, глас 2-й, ор. 3. Вид. автора. 1903.

Пісні побожні, піваємії по усопшим. Для ужитку люду в Холмицині и Підлясьї / Зібрав і ноты Холмського уніатського напіва на цілий хор положив Е. Вітошинский. Вид. автора. 1906.

Последование панихиды, ор. 2. № 1. Святы́й Боже, № 2. Великая ектенія. Вид. автора. Лейпциг: К. Г. Редер 1904.

На реках вавилонских. Псалом 136. (Стиль восточной музыки), ор. 7. Лейпциг: К. Г. Редер 1909. (Присвячується О. А. Архангельському).

Песнопения богогласника. Холмского народно-церковного роспева. Вид. автора. 1910.

Херувимская песнь, № 2. Санкт-Петербург: О. Венцель 1912.

Архівні документи, бібліографія

Личное дело члена Драмосоюза Витошинского. — РГАЛИ, ф. 675, оп. 2, № 129.

Письмо Е. Витошинского к А. В. Касторскому. 2 апреля 1928. — ГЦММК, ф. 184, № 286.

Компанейский Н. И. Композитор духовной музыки Е. Витошинский перед судом музыкальных рецензентов // *РМГ* (1905) № 6, кол. 160–165; № 7, кол. 193–199.

Х. Г. [Гроздов Х. Н.]. Новые книги и музыкальные издания. «Писни побожныи, певаемыи по усопшим. Для ужитку люду в Холмицині и Підлясьї. Зибрав и ноты Холмского уніатского напева на цілий хор положив Е. Витошинский» // *Хоровое и регентское дело* (1910/12) 294–295.

Точиский И. Ответ на открытое письмо Е. Витошинского // *Хоровое и регентское дело* (1911/9) 197–198.

Поместный Собор Русской Православной церкви 1917–1918 года о церковном пении: Сборник протоколов и докладов / упоряд. Е. В. Русол. Москва 2002.

Церковное пение пореформенной России в осмыслении современников: 1861–1918 / упоряд. А. А. Наумова, М. П. Рахманова; вступ. статті, підгот. тексту, коментарі М. П. Рахманова // *Поместный Собор Русской Православной Церкви 1917–1918 годов* / вступ. стаття, підгот. тексту, коментарі С. Г. Зверева [= Русская духовная музыка в документах и материалах, т. 3]. Москва 2002.

Переклала з російської Наталя Сиротинська